

УДК 341.03

*Олександр Васильович Скрипнюк,
директор Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
академік НАПрН України
ORCID: 0000-0001-7052-3729*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ В БОРОТЬБІ ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного вторгнення Росії Україна не залишилася наодинці з воєнною агресією РФ і одержує міжнародну підтримку практично в усіх сферах, адже веде боротьбу не лише за територіальну цілісність, суверенітет та збереження суб'єктності власної держави, а й за демократичні цінності, що є спільним загальнолюдським цивілізаційним надбанням. Не випадково заступник генерального секретаря НАТО М. Джоане на саміті глав МЗС країн Альянсу привітав Україну з перемогою на Євробаченні–2022, яка стала сигналом президентові РФ про те, що широкомасштабна підтримка всього світу зробить неминучою перемогу України й у війні.

З огляду на зазначене важливим на даному етапі суспільного розвитку є з'ясування основних аспектів та складових міжнародно-правової допомоги Україні у боротьбі із російською агресією, що і є **метою** нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військово-технічна допомога Україні. Надання міжнародної військово-технічної допомоги Україні для протидії повномасштабному збройному вторгненню Росії почалося ще до 24 лютого, коли країни-партнери отримали розвідувальні дані про те, що РФ зібрала достатньо військ для вторгнення в Україну (контингент біля кордонів налічував 150 тис.). Зокрема, в січні 2021 року Адміністрація президента США повідомила українську владу про ймовірність такого вторгнення в лютому 2022 року.

Тому США та країни-партнери, починаючи з кінця січня, регулярно почали надавати військово-у допомогу Україні. Зокрема, від США Україна отримала кілька партій боєприпасів та летальної зброї (у тому числі ПТРК Javelin та реактивні гранатомети SMAW-D). Велика Британія у січні-лютому надіслала кілька літаків з військовим вантажем, що містили летальну зброю (у тому числі ПТРК NLAW – 2220 од.), боєприпаси та обладнання для сил територіальної оборони, а також спрямувала інструкторів для навчання українських військових. Канада надала 200 спецпризначенців для навчання військових ЗСУ, кілька партій летальної зброї та обладнання (гвинтівки, кулемети, прилади нічного бачення). Литва надіслала військове спорядження (ПЗРК Stinger), Естонія – боєприпаси до ПТРК Javelin. Польща надала Україні безпілотики, боєприпаси та ПЗРК Grom, Німеччина передала польовий шпиталь та пообіцяла кілька тисяч захисних шоломів. Таким чином, Україна зміцнювала своє озброєння й координувала зусилля з країнами-партнерами ще до повномасштабного вторгнення. Це підтверджує і заява секретаря РНБО О. Данілова про те, що влада України готувалася до повномасштабної війни з Росією, але не могла відкрито повідомити про це громадян задля уникнення хаосу. Очікувалося, що Росія здійснюватиме наступ

на харківському, донецькому, луганському та кримському напрямках, але атака з боку Білорусі стала несподіванкою.

З початком повномасштабного вторгнення Президент України звернувся до країн – членів НАТО з проханням і навіть вимогою про військово-технічну допомогу. Спочатку В. Зеленський у своїх заявах та зверненнях багаторазово закликав НАТО закрити небо над Україною після ракетних ударів Росії по інфраструктурних та цивільних об'єктах: «Ми повторюємо кожного дня: закрийте небо над Україною. Закрийте для всіх російських ракет, для російської бойової авіації, для всіх цих терористів. Зробіть гуманітарну повітряну зону, без ракет, без авіабомб. Ми – люди. І це ваш гуманітарний обов'язок захищати нас, захищати людей».

На порядку денному екстреної зустрічі представників країн НАТО у Брюсселі 4 березня стояло питання створення над Україною безпольотної зони, згоди щодо якої досягнуто не було. «Союзники погодилися, що нам не потрібно, щоб літаки НАТО перебували в українському повітряному просторі, або щоб війська НАТО заходили на територію України», оскільки «це може вилитися у повномасштабну війну в Європі, в яку будуть втягнуті ще більше країн», – наголосив Генсек НАТО на відповідальності запобігти ескалації російсько-української війни. Країни – члени НАТО чинять на Росію тиск санкціями і надають військово-технічну допомогу Україні, але утримуються від залучення своїх сил у війні і на суші, і у повітряному просторі. Потужний тиск на країни – члени НАТО чинять їх суспільства, до яких передусім апелює Президент України у своїх зверненнях. Громадська думка західних держав, своєю чергою, впливає на політиків, тому допомагати Україні наразі – в інтересах їх політичних рейтингів. Так, близько 74% громадян США підтримали створення безпольотної зони для захисту України від російських авіаударів, наголосивши, що США мають співпрацювати з НАТО в цьому напрямі. Гострота цієї потреби зумовлена тим, що повітряний простір є одним із найвразливіших місць в обороні України, позаяк РФ масово застосовує авіацію та ракетно-бомбові удари. Лише втративши в Україні більшу частину бойових літаків, накопичених для вторгнення у суміжних з Україною військових округах РФ (200 з 300), інтенсивність авіаційних ударів знизилася.

«Ми чекаємо рішення: очищення неба або силою, яка у вас є, або ви дасте нам бойові літаки та засоби протиповітряної оборони», – закликав 7 березня Президент України. В. Зеленський попросив у НАТО винищувачі та системи ППО, але й цей варіант закриття неба наштотхнувся на низку перешкод. Одна з них полягала в тому, що українські військові не мають досвіду оперувати озброєнням західного виробництва і потребують часу, щоб навчитися літати на західних винищувачах, тож потрібно було залучати озброєння радянського зразка, яке ще є у Східній Європі. Приміром, у Польщі, Словаччині та Болгарії зосереджено 55 винищувачів МіГ-29. Але, побоюючись залишитися без авіації в умовах війни на європейському континенті, вони зажадали від США надання в обмін американських винищувачів F-16. Польща погодилася передати на американську авіа базу в Німеччині винищувачі МіГ-29 радянського зразка. Але Вашингтон, побоюючись спровокувати Росію, відхилив цю ідею. У США заявили, що передача літаків Україні може бути помилково прийнята за ескалацію і призвести до серйозної реакції Росії. Натомість Пентагон заявив про готовність надати Україні системи ППО для захисту від російських обстрілів. Велика Британія у країнах світу здійснює і закупівлю озброєння радянського та російського виробництва, щоб допомогти Україні давати збройну відсіч РФ.

Пізніше Словаччина домовилася з Польщею про те, щоб польські винищувачі F-16 патрулювали її небо, коли вона припинить використання літаків МіГ-29, передавши їх Україні. На даний момент підтвердження про отримання літаків МіГ-29 від країн-партнерів немає, але передача Україні запчастин для військових літаків дала змогу збільшити її військово-повітряні сили на 20 літаків. Натомість є інформація про те, що зенітні ракетні війська повітряного командування «Південь» ЗСУ отримали зенітний ракетний комплекс С-300, який значно підсилив протиповітряну оборону на Півдні. Також Німеччина розглядає надання Україні системи ППО IRIS-T SLM.

Слід зазначити, що доступ до інформації щодо обсягів надання зброї та її видів є обмеженим через передбачувану негативну реакцію країни-агресора. Зокрема, 12 травня заступник голови Ради безпеки РФ артикулював дві тези: «1. Накачування країнами НАТО України зброєю, підготовка її військ до використання західної техніки, відправлення найманців та проведення навчань країн Альянсу біля наших кордонів підвищують ймовірність прямого та відкритого конфлікту НАТО з

Росією. 2. Такий конфлікт завжди має ризик переходу в повноцінну ядерну війну». Погрози застосування РФ ядерної зброї стали реакцією на те, що, за словами Президента України, західні партнери почали краще розуміти військові потреби України у відсічі агресії РФ. Конкретні заяви високопосадовців США про наслідки використання ядерної зброї проти України для Росії змусили агресора дезавулювати свої ядерні погрози.

Якщо раніше держави Заходу були згодні постачати Україні лише застарілу зброю радянського виробництва, то внаслідок рішучого опору, який демонструє Україна, ситуація змінилася. Згідно з перехопленими документами ворога територія України мала бути захоплена у період до 15 діб, однак Україна вже три місяці дає відсіч, стримує вторгнення і навіть переходить на окремих ділянках у контрнаступ, що дає країнам-партнерам упевненість у тому, що передане Україні озброєння не опиниться в руках у росіян.

Тренд прямого постачання зброї і техніки Україні задали прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон і президент США Дж. Байден. На початку квітня Велика Британія анонсувала додаткові 1,6 млрд доларів для надання військової допомоги Україні. Раніше президент США, виступаючи у Білому домі, заявив, що направив до Конгресу запит на надання додаткових 3 млрд доларів на допомогу Україні, яка включає безпосередньо військову допомогу та постачання зброї, економічну допомогу та гуманітарну допомогу Україні.

Велика Британія та США в ході російсько-української війни неодноразово розширювали пакети військової допомоги Україні. Так, Б. Джонсон, виступаючи перед Верховною Радою України 3 травня, заявив, що Лондон продовжить постачання зброї Києву до перемоги, зокрема, анонсував надання Україні протикорабельних ракетних систем Brimstone, броньованих машин, радарів (пакет військової допомоги на 300 млн фунтів стерлінгів). Прем'єр-міністр Великої Британії також подякував українцям за те, що вони «зруйнували міф про непереможність Путіна», оскільки «так звана непереборна сила путінської військової машини розбилася через непохитний український патріотизм і любов до країни».

Захід вражений, що Збройні Сили України (перебуваючи на 22-й позиції) змогли зупинити 2-гу за рейтингом армію світу і щодо піхотного озброєння, яке зіграло важливу роль в успіху української оборони на першому етапі війни, почав надавати важке, наступальне озброєння. Важливу роль в інтенсифікації військово-технічної допомоги зіграли переговори з метою синхронізації та прискорення надання озброєння Україні за участю міністрів оборони понад 43 країн світу, що відбулися 26 квітня 2022 року на базі Повітряних сил США «Рамштайн». Крім консультацій щодо довгострокових потреб України у сфері безпеки, учасники провели каталогізацію промислового потенціалу країн-партнерів з метою забезпечення виробництва зброї, необхідної для України. У зустрічі в Рамштайні взяли участь не тільки 30 держав – членів НАТО, а також партнери Тихоокеанського регіону (Австралія, Південна Корея, Нова Зеландія, Японія), Близького Сходу (Ізраїль, Йорданія, Катар) й Африки (Кенія, Лівія, Марокко, Туніс).

Таким чином, Україні вдалося переламати кілька тенденцій: 1) щодо надання Україні переважно радянського озброєння (виявилось, що раціональніше озброїти ЗСУ сучасним озброєнням, до якого виробляються боєприпаси, ніж вишукувати старі залишки по всьому світу); 2) переконати головних скептиків перемоги України та лобістів інтересів Росії на Заході – Німеччину (за результатами зустрічі передасть Україні 50 зенітних самохідних установок «Гепард») і Францію надавати допомогу Україні (раніше найактивніше підтримували Україну ті держави ЄС, які побоюються стати наступними об'єктами агресії – Естонія, Польща, Литва (саме так виглядає трійка лідерів за співвідношенням ВВП країн до їх допомоги Україні)); 3) міф про нездоланність і військову міць російської армії, яка виявилася погано оснащеною, невмотивованою, нескоординованою та логістично безпорадною. На думку глави британського уряду, українці продемонстрували всьому світу небачену стійкість, відтак «ніщо не може подолати народ, який вирішив бути вільним».

Найбільше військово-технічної допомоги Україні серед країн Альянсу надає США. 13 квітня Адміністрація президента Дж. Байдена санкціонувала надання Україні додаткової зброї, боєприпасів та іншої допомоги у сфері безпеки на 800 млн доларів. Цей пакет включає: 72 155-мм гаубиці та 144 000 артилерійських снарядів; 72 тактичні транспортні засоби для буксирування 155-мм гаубиць; 121 тактичну безпілотну повітряну систему Phoenix Ghost; польову техніку та запчастини.

ни. Це високоефективні системи озброєнь, що охоплюють артилерійські системи, артснаряди та бронетранспортери. У цілому допомога США до прийняття закону про ленд-ліз становила 50 млрд дол. США розглядає можливість надання Україні в новому пакеті військової допомоги вертольотів Mi-17 та позашляховиків Humvee, безпілотників берегового захисту, а також костюмів радіаційного, хімічного та біологічного захисту.

Після передачі Україні запасів зброї радянського виробництва постало питання про нові типи озброєння, постачання в наступних пакетах допомоги (всі можливі джерела постачання боєприпасів калібру 152 мм для радянських гаубиць вже вичерпано). Відтак відбувся поступовий перехід на постачання сучасних гаубиць калібру 155 мм, що означає сумісність озброєння ЗСУ з підрозділами НАТО. Україна сподівається і на постачання літаків, зокрема американських винищувачів F-15 і F-16.

9 травня президент США підписав закон про ленд-ліз, стара версія якого допомогла Антигітлерівській коаліції виграти Другу світову війну. Закон про ленд-ліз – про оборону демократії України від 2022 року прискорить передачу в Україну важливого військового обладнання та інших критичних поставок без зайвих бюрократичних затримок. Він дозволяє де-факто дарувати озброєння та боєприпаси із застереженням, що країни-одержувачі виплатять їх вартість США пізніше. Наразі Конгрес США за прискореною процедурою прийняв пакет допомоги, що передбачає підтримку України на загальну суму близько 40 млрд доларів. Президент США вже підписав відповідний Закон.

Україна приймає військово-технічну допомогу країн-партнерів як благодійність і як інвестицію Заходу у власну безпеку, наголошуючи, що зупинити експансію фашистської Росії в Україні для країн НАТО значно дешевше, ніж захищати власні кордони. Україна доклала багато дипломатичних зусиль і здолала чимало перепон для того, щоб переконати країни Заходу надати їй важке наступальне озброєння. Україна демонструє, що може бути надійним союзником і наразі виконує роль неофіційного східного флангу НАТО. Західні партнери розуміють важливість військово-технічної допомоги Україні і обіцяють надавати її стільки, скільки буде потрібно. Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки спрогнозував, що «ця війна буде виграна на полі бою», що свідчить про те, що Європа впевнена у здатності українських сил перемогти Росію у війні.

Економічно-фінансова допомога. Через фінансово-економічний тягар війни – падіння економіки (МВФ прогнозує падіння ВВП України у 2022 році на 35%), збитки і витрати на ведення війни з РФ Україна, незважаючи на суттєве скорочення видатків бюджету, може забезпечити близько половини своїх поточних потреб. І щомісяця потребує 5 млрд дол., щоб покрити потреби у фінансуванні – виконувати соціальні зобов'язання та інші видатки.

На думку експертів, фінансова допомога – це найбільш гнучка і ефективна допомога, оскільки дає змогу Україні самостійно визначати, на які потреби витрачати кошти, які надходять на рахунки українського уряду. Фінансова допомога надходить трьох видів: кредити, гарантії за кредитами, гранти. Останні як безповоротна допомога країні, що перебуває у воєнному стані, є найбільш бажаними, оскільки не збільшують борг України. 36% допомоги, виділеної Україні Світовим банком, Європейським інвестиційним банком, МВФ, США, Великою Британією та Італією, є грантовою. Загалом обсяг отриманої міжнародної фінансової допомоги Україні на першу декаду травня становив 11 млрд дол.

Країни G7 планують широку фінансову підтримку для України (30 млрд євро) у формі позик і грантів, відтак Україні не доведеться повертати всі кошти. Ця сума має покрити видатки бюджету з розрахунку, що воєнні дії закінчатимуться протягом року. Також Київ розраховує на допомогу G7 в конфіскації і передачі російських активів Україні для відбудови.

Окремо слід згадати спеціальний рахунок, створений Національним банком України для допомоги ЗСУ, та рахунок Міністерства соціальної політики для гуманітарних потреб. Туди надходять кошти від Канади, Швеції, США, Китаю, Великої Британії, Польщі, Німеччини, Чехії, Фінляндії, Франції та інших країн світу. Майже 5 млрд грн у еквіваленті надійшло на спецрахунок НБУ з-за кордону в іноземній валюті, також було отримано понад 21 млн доларів у криптовалюти. НБУ перераховує їх на потреби військових.

Що ж стосується економічної допомоги, то країни Заходу розробляють План Маршалла для України – комплекс заходів з надання економічної підтримки для повоєнного відновлення України. Це аналог програми економічної допомоги європейським державам після Другої світової війни 1948 року, ініційованої держсекретарем США, яка почала діяти ще до завершення війни в Європі і забезпечила не лише її економічне відновлення, а й технологічне зростання. Тож у випадку досягнення згоди такий економічний план може почати діяти в Україні ще до перемоги над РФ.

Слід зазначити, що кошти за планом Маршалла видавалися 90% як гранти і лише 10% як позики, тому у випадку розробки аналогічного плану прогнозоване швидке відновлення України і навіть прискорення економічного розвитку. Поки що є суттєві розбіжності щодо оцінки вартості збитків, завданих війною – від 500 млрд до 1 трлн дол., залежно від того, скільки триватиме війна і скільки ще всього встигнуть знищити росіяни. Економічно-фінансова допомога міжнародних донорів і країн-партнерів критично важлива в період війни, оскільки забезпечує стійкість і фінансово-економічну спроможність української держави.

Гуманітарна допомога. Відповідно до українського законодавства гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з низкою скрутних обставин. Гуманітарну допомогу не завжди можна відмежувати, оскільки найчастіше вона надається у пакетах разом з економічно-фінансовою і військово-технічною допомогою. Цей вид допомоги надважливий у нинішніх умовах, оскільки покликаний задовольнити спровоковані війною додаткові гуманітарні потреби в Україні та регіоні і передбачає підтримку українського населення, а також біженців з України.

Найбільшим надавачем гуманітарної допомоги для України є США, розподіляючи її через незалежні гуманітарні організації, оцінюючи потреби вразливих категорій громадян, виходячи з принципів неупередженості, гуманності, нейтральності та незалежності (644 млн доларів США було надано Україні з 2014 року). Додаткова гуманітарна допомога українським біженцям у сусідніх країнах сприяє забезпеченню їх продовольством, питною водою, захистом, доступним житлом та невідкладною медичною допомогою. Сьогодні за межами України опинилося близько 7 млн біженців. Польща прихистила найбільшу кількість українських біженців – 5 млн, яких забезпечує всім необхідним, і це один з найвагоміших внесків у гуманітарну допомогу міжнародної спільноті України.

Загалом Україна під час війни з Росією отримує тисячі тонн гуманітарної допомоги з країн усього світу, обсяг якої складно оцінити (на 31 березня прем'єр-міністр повідомив про 163 тис. тонн). Наприклад, Велика Британія надає Україні загальний пакет гуманітарної, економічної та військової підтримки вартістю 2 млрд дол., включаючи пакет на 272 млн дол. для гуманітарних організацій на місцях, які забезпечують життєво важливі медичні та продовольчі постачання. Норвегія виділила 200 млн євро Україні на гуманітарну допомогу. Австрія передала 6 тонн гуманітарної допомоги на Буковину у вигляді продуктів харчування, гігієнічних наборів, предметів першої необхідності. Ізраїль – 100 тонн гуманітарної допомоги, у тому числі 17 тонн медикаментів та медичного обладнання, системи очищення води та комплекти аварійного водопостачання, тисячі наметів, ковдр, спальних мішків. 20 тонн гуманітарної допомоги на суму понад 150 тис. євро надала Румунія і запропонувала лікувати поранених у своїх 11 військових госпіталях. Швейцарія надіслала 35 тонн екстреної допомоги постраждалим від війни, включно з медичним обладнанням для Києва.

Оскільки гуманітарна допомога надходить до України від дуже багатьох держав не лише в фінансовому, а й у товарному еквіваленті для уникнення затримок і бюрократичної тяганини, уряд постановами № 174 та № 235 спростив її ввезення в Україну (лише на підставі декларації) на час дії воєнного стану на визначений перелік товарів. Керівник військової адміністрації може визнати будь-який вантаж, що прямує до України, гуманітарним вантажем на підставі звернення.

Україна гостро потребує великих обсягів гуманітарної допомоги ще й з тієї причини, що Росія, ведучи конвенційну війну на території України, не дотримується норм гуманітарного права (Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, або Женевської конвенції),

покликаного мінімізувати руйнування цивільних об'єктів і кількість жертв серед мирного населення. Навпаки, цілеспрямовано бомбардуються житлові будинки, школи, лікарні, об'єкти інфраструктури, блокуються й обстрілюються гуманітарні коридори евакуації цивільного населення, що поглиблює гуманітарну катастрофу в Україні. Гуманітарна допомога у вигляді коштів, товарів і послуг від цілої низки держав світу (її надає близько 40 країн) допомагає Україні зменшувати страждання населення та долати негативні наслідки неспровокованої російсько-української війни.

Наукова допомога. Оскільки українська наука успішно інтегрується у світову науку, налагоджує міжнародні зв'язки після повномасштабного вторгнення РФ українські вчені не залишилися наодинці з викликами війни, які суттєво уповільнюють або й унеможливають (на окупованих територіях) наукові дослідження. Міжнародна наукова допомога Україні знайшла відображення переважно у вигляді надання різноманітних форм підтримки і прихистку українським науковцям, науковим установам і закладам освіти, які втратили приміщення, а також у вигляді ізоляції та деінтернаціоналізації російської наукової спільноти, яка тією чи іншою мірою бере участь, а отже, й відповідальна за розгортання Росією війни проти України. Міжнародна наукова допомога надається у вигляді стипендій, грантів та працевлаштування українських науковців, які змушені були виїхати від війни з України закордон. Наприклад, Європейська комісія створила портал «Європейський дослідницький простір для України» (ERA4Ukraine) для надання інформаційних послуг українським дослідникам, що містить повний огляд усіх можливостей на європейському та національному рівнях.

Серед європейський країн чи не найактивніше на науковій ниві Україні допомагає Польща. Так, Польська академія наук була однією з перших інституцій, яка одразу ж запропонувала стипендії для українських науковців. Польська академія наук провела переговори з Тайванем, щодо шляхів допомоги українським вченим. У результаті перемовин Центральна академія наук (Academia Sinica) Тайваню запропонувала тримісячні стипендії для студентів та науковців з України. Національний центр науки в Кракові – найбільший донор грантів у Польщі ухвалив рішення про працевлаштування українських науковців і використання коштів з будь-якої позиції на допомогу українцям. Саме в Польщі була створена наукова платформа «Наука для України», де не лише акумулюють допомогу українським вченим і науковим установам, а й здійснюють пошук інформації, інформування про всі наукові проекти в світовому масштабі. Фондація імені Кшиштофа Скубішевського у співпраці з Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету організували акцію з фінансової допомоги українським науковцям – жертвам агресії Росії, які перебувають в Україні чи Польщі.

Угорська академія наук пропонує гранти для українських дослідників до півроку з працевлаштуванням в інститутах Угорщини. Французька академія наук, висловлюючи підтримку Національній академії наук України, створила Комітет вчених для України, який опікуватиметься українськими науковцями у Франції та створенням платформи для обміну інформацією з українськими науковими установами для з'ясування потреб та підтримки українських вчених в Україні. Австрійська академія наук підтримує українських вчених, які змушені були залишити Україну внаслідок війни, у межах програми академічної мобільності «Спільні досягнення в галузі науки та гуманітарних наук» (JESH), що передбачає їх залучення до тимчасового виконання наукових проектів у австрійських дослідницьких установах. Шведська королівська академія наук допомагає постраждалим від війни українським науковцям, залучаючи їх. Також окремі університети західних країн презентували власні програми підтримки українських вчених. Таким чином міжнародне співтовариство надає допомогу науковій спільноті України в умовах війни для збереження її наукового потенціалу.

Захист культурних цінностей. Культурні цінності України як матеріальні об'єкти є частиною світової культурної спадщини, тому підлягають збереженню і захисту від знищення чи пошкодження, загроза чого зростає у випадку збройних конфліктів та війн. Культурні цінності України перебувають в музеях, галереях, заповідниках, бібліотеках, архівах, інших закладах культури на всій території України, у тому числі на тимчасово окупованих територіях України, де періодично зазнають значних пошкоджень або знищення, зокрема внаслідок збройної агресії.

Стаття 3 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту зобов'язує сторони підготувати ще в мирний час охорону культурних цінностей, розташованих на їх власній

території, від можливих наслідків збройного конфлікту, вживаючи заходів, які вони вважають необхідними. Захист культурних цінностей передбачає маркування нерухомих пам'яток відмітними знаками встановленого зразка (блакитний щит), підготовку персоналу, обмін інформацією тощо.

Питання захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту в Україні регулюють: Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року (Гаазька конвенція 1954 року); Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (прийнятий одночасно з Гаазькою конвенцією 1954 року); Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (прийнятий одночасно з Гаазькою конвенцією 1954 року); Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (згідно з Законом України від 30 квітня 2020 року № 585-IX).

Тож, починаючи з 2020 року, на території України заборонений будь-який експорт, виїмка або передача права власності на всі культурні цінності, заборонені незаконні археологічні розкопки і будь-які модифікації або зміна типу використання культурних пам'яток. Усі ці дії на окупованих Росією територіях переслідуються кримінальним законодавством і є злочинами. Серед основних порушень російською стороною при поводженні з культурними цінностями, починаючи з 2014 року, є привласнення об'єктів культурної спадщини України та незаконне переміщення їх на російську територію.

Воєнна агресія РФ проти України є найбільшим викликом для збереження культурної спадщини і культурних цінностей України з часів Другої світової війни. РФ порушує міжнародні норми у сфері збереження об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей. За попередніми підрахунками за час повномасштабного вторгнення більше 350 різних пам'яток та об'єктів культури частково пошкоджено або цілком знищено, з них пошкоджено 25 пам'яток національного значення, частково чи повністю знищено 130 релігійних споруд, із них 42 перебувають на обліку як пам'ятники історії та архітектури. Окрім фізичного знищення, актуалізувалася загроза незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей з музейних фондів України на територію РФ, зокрема, у зонах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Наприклад, культурно-археологічні фонди Національного заповідника «Херсонес Таврійський», який є об'єктом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, загарбники мають намір вивезти до Державного Ермітажу Санкт-Петербурга. Також у квітні 2022 року росіяни викрали історико-культурні цінності з Мелітопольського краєзнавчого музею у Запорізькій області, в тому числі колекцію скіфського золота, виявлену археологами у 50-х роках XX ст.

Наразі Україною збирається інформація про незаконне поводження з культурними цінностями, формується механізм фіксації знищення, незаконного привласнення та переміщення рухомих культурних цінностей на територію РФ та порушуються кримінальні справи. Що ж стосується міжнародного виміру – збирається доказова база і проводиться підготовка позовів до міжнародних судових інстанцій проти РФ щодо незаконного привласнення культурних цінностей України.

Сьогодні важливою є правова допомога Україні США, Канади, держав Європейського Союзу у розслідуванні злочинів, вчинених Росією в ході агресії проти України. Брутально порушуючи основоположні принципи сучасного міжнародного права самим фактом збройної агресії проти суверенної держави, російський агресор проявив і проявляє нехтування елементарними вимогами міжнародного гуманітарного права, вчиняючи невідбіркові атаки проти цивільних осіб та об'єктів, знищуючи культурні споруди, влаштовуючи повномасштабну гуманітарну катастрофу у великій кількості українських міст, таких як Волноваха, Маріуполь, Чернігів, Суми, Харків, Ізюм, Охтирка, Буча, Ворзель, Ірпінь, Сєвєродонецьк, Лисичанськ. Найтяжчі воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні російськими окупантами у містах Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка під Києвом, вже отримали назву «Бучанська різанина» і безспідставно порівнюються зі злочинами, скоєними в Сребрениці у липні 1995 року, а також стали предметом розгляду на засіданні Ради Безпеки ООН 5 квітня 2022 року. Розслідування таких злочинів правоохоронними органами України, а, за даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 4 квітня 2022 року було розпочато розслідування 4204 злочинів за статтями 438, 437, 436 та деякими іншими КК України, має доповнюватися застосуванням міжнародних інструментів. Як відомо, ще 17 квітня 2014 року Уряд України подав заяву відповідно до ст. 12(3) Римського статуту про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо передбачуваних злочинів, скоєних на її території з 21 листо-

пада 2013 року по 22 лютого 2014 року, а 8 вересня 2015 року – щодо передбачуваних злочинів, скоєних на її території з 20 лютого 2014 року без дати завершення. 2 березня 2022 року Прокурор МКС оголосив, що почав розслідування ймовірних воєнних злочинів і злочинів проти людяності в Україні, 13 квітня разом з Генеральним прокурором України здійснив робочу поїздку в м. Буча для розслідування на місцях скоєння воєнних злочинів. У зв'язку з цим необхідно ще раз наголосити на необхідності негайної ратифікації Україною Римського статуту МКС, оскільки на даний час МКС може здійснювати свою юрисдикцію щодо злочинів, передбачених у Римському статуті, скоєних на території України, але Україна не може користуватися організаційними та процесуальними правами, що надаються державам – учасникам Статуту. Ратифікувавши Римський статут, Україна стане повноправним членом Асамблеї держав – членів Міжнародного кримінального суду і зможе мати повноправний голос у цьому органі, брати участь у виборах суддів та прокурора Суду. Необхідно також терміново забезпечити належну імплементацію положень Римського статуту в національне законодавство України. У зв'язку з цим необхідно вирішити питання з прийнятим ще 20 травня 2020 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», який досі не підписаний Президентом України.

Однак МКС не може порушити переслідування щодо громадян РФ щодо злочину агресії, оскільки п. 5 ст. 15 біс Римського статуту прямо передбачає, що «щодо держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснюватиме свою юрисдикцію щодо злочину агресії, здійсненого громадянами цієї держави або на її території», а РФ, як відомо, не бере участі у Римському статуті. У зв'язку з цим у експертному середовищі обговорюється створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, проєкт декларації щодо заснування якого був запропонований групою авторитетних юристів-міжнародників з різних країн, які працювали разом з українським МЗС та за підтримки колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Гордона Брауна. Ідея створення міжнародного трибуналу *ad hoc* є доволі перспективною і враховуючи неможливість заснування такого трибуналу відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН за аналогією з трибуналами по Руанді та колишній Югославії внаслідок прогнозованого російського вето має йтися про два можливі шляхи. По-перше, такий трибунал може бути створений за рішенням Генеральної Асамблеї ООН відповідно до положень статті 22 Статуту ООН та резолюції «Єдність заради миру» 1950 року. Таке рішення за своєю природою, звичайно, буде скоріше політико-правовим, тому що межі повноважень ГА ООН відповідно до ст. 22 Статуту щодо заснування допоміжних органів є доволі дискусійним питанням, і питання легітимності такого трибуналу значною мірою залежатиме від кількості голосів, поданих за таку резолюцію. Другий шлях, який власне і пропонують ініціатори створення трибуналу, полягає в заснуванні такого трибуналу відповідно до міжнародного договору, який укладуть держави, зацікавленні у притягненні до міжнародної кримінальної відповідальності посадових осіб держави-агресора. Зрозуміло, що легітимність такого трибуналу знову ж таки суттєво залежить від переліку держав-підписантів такого договору.

Також не слід відкидати і таку опцію, як порушення в українському суді кримінального провадження проти представників вищого політичного керівництва РФ, включно з її президентом В. Путіним. Цей захід сприятиме делегітимізації вищого керівництва держави-агресора й значною мірою ускладнить здійснення ними своїх зовнішньополітичних функцій. Зрозуміло, що серйозною перешкодою для цього є усталена звичаєва норма міжнародного права щодо імунітету вищих посадових осіб держави (глави держави, глави уряду, міністра закордонних справ) від іноземної кримінальної юрисдикції, проте, з нашої точки зору, українська сторона має аргументувати свої дії тим, що норми *jus cogens* щодо заборони міжнародних злочинів повинні мати пріоритет над нормами щодо імунітету вищих посадових осіб іноземної держави.

Перехід РФ від гібридної до відкритої повномасштабної війни проти України актуалізував питання європейського вибору України, адже за цей вибір українцям на відміну від громадян держав – членів Європейського Союзу доводиться платити власною кров'ю. 28 лютого Україна подала заявку на вступ до Європейського Союзу як європейська держава, яка поважає цінності, закріплені у статті 2 Договору про Європейський Союз. До цієї заявки було додано Спільну заяву представників органів державної влади України. А вже 1 березня Європейський Парламент

безпрецедентною більшістю у 637 голосів за, 13 проти та 26 таких, що утрималися, прийняв резолюцію, в якій серед іншого закликав інституції ЄС працювати над наданням Україні статусу кандидата в ЄС, відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз і на основі заслуг, і, тим часом продовжувати працювати над інтеграцією до єдиного ринку ЄС згідно з Угодою про асоціацію. Проте результати неформального саміту Європейської Ради, який відбувся 10 березня 2022 року, викликали дещо неоднозначне сприйняття в Україні, яка зараз бореться всіма можливими засобами за свою незалежність і територіальну цілісність. Задекларувавши той беззаперечний факт, що «неспровокована та невинуватена військова агресія Росії проти України грубо порушує міжнародне право та принципи Статуту ООН та підриває європейську та глобальну безпеку та стабільність» та поклавши на Росію та Білорусь повну відповідальність за цю агресивну війну та злочини, включаючи невинуватені напади на цивільне населення та цивільні об'єкти, Європейська Рада зайняла доволі обережну позицію у питанні щодо перспектив членства України. Вона визнала європейські прагнення та європейський вибір України, як зазначено в Угоді про асоціацію та констатувала, що 28 лютого 2022 року Президент України, реалізуючи право України обирати свою долю, подав заявку України на вступ до Європейського Союзу. Далі Європейська Рада зазначила, що Рада Європейського Союзу швидко ухвалила рішення запропонувати Єврокомісії подати свій висновок щодо цієї заяви згідно з відповідними положеннями Договорів ЄС. Достатньо обережні формулювання щодо перспективи українського членства були і у висновках саміту Європейської Ради 24–25 березня 2022 року. Отже, питання, наскільки швидко Україна офіційно набуде статусу країни-кандидата і наскільки швидкими і успішними будуть переговори про членство, залишалося відкритим, особливо враховуючи неоднозначну позицію з питань українського членства ключових держав ЄС – Німеччини та Франції. Проте оптимістичним сигналом стала нещодавня заява посла ЄС в Україні Матті Маасікаса щодо можливості набуття Україною статусу кандидата вже в червні цього року.

17 червня 2022 року Єврокомісія оприлюднила висновки за заявками на вступ до ЄС України, Молдови та Грузії і рекомендувала надати двом першим статус кандидата в члени Європейського Союзу. 23 червня на саміті лідерів країн ЄС у Брюсселі Європейська Рада ухвалила рішення про надання Україні та Молдові статусу кандидатів у члени ЄС. З набуттям цього статусу Єврокомісія висунула сім блоків вимог, які має виконати Україна, щоб не позбавитися наданого їй статусу: проведення реформи Конституційного Суду України; продовження судової реформи; здійснення антикорупційної політики, включно з призначенням керівника САП; боротьба з відмиванням коштів; втілення в життя антикорупційних законів; узгодження національного аудіовізуального законодавства з Європейським; зміна законодавства про національні меншини.

Висновки. Загалом можна стверджувати, що перехід російсько-української війни до повномасштабної стадії, що до того ж характеризується брутальним порушенням державою-агресором основоположних засад як «права Женеви», так і «права Гааги», свідчить про неефективність універсальної системи підтримання миру та безпеки в рамках ООН, кризу якої можна порівняти з кризою системи Ліги Націй напередодні Другої світової війни. Це, як було показано вище, зовсім не виключає застосування для захисту України всього переліку інструментів, яке надає сучасне міжнародне право. Проте все більшої актуальності набуває питання пошуку контурів нового міжнародного правопорядку, який має прийти на зміну існуючому. Відповідно Організація Об'єднаних Націй має або реформуватися з тим, щоб бути в змозі належним чином виконувати своє головне статутне завдання – забезпечувати міжнародний мир та безпеку, або остаточно втратити своє значення як система колективної безпеки, бути, по суті, заміненою регіональними безпековими альянсами, як, наприклад, НАТО або іншого новоствореного блоку під егідою Сполученого Королівства та перетворитися на дискусійний клуб, позбавлений реального впливу на розв'язання безпекових питань.

Скрипнюк О. В. Міжнародно-правова допомога Україні в боротьбі проти російської агресії

У статті досліджуються питання міжнародної допомоги Україні в боротьбі проти широкомасштабної агресії Росії. Ця агресія викликала найбільшу після Другої світової війни кризу системи міжнародної безпеки, міжнародного права, міжнародних відносин та спричинила руйнування сучасного міжнародного порядку. На перших порах дії Росії викликали певну роз'єднаність демократичного світу. Але віроломний

напад та початок повномасштабної війни в центрі Європи згуртував провідні держави НАТО і Європейського Союзу. Головним і послідовним надавцем допомоги Україні є Сполучені Штати Америки та Велика Британія. У сумарному рахунку допомога США за перші три місяці війни становила більше 50 млрд доларів. Велика Британія стала локомотивом і прикладом для старої Європи у обстоюванні та захисті демократичних цінностей.

Наступною групою країн, які виступили на захист України та безкомпромісної підтримки в боротьбі з агресором, стали Польща та балтійські країни. Колективним надавцем допомоги Україні є Європейський Союз, НАТО, країни G7, МВФ та інші світові, континентальні та регіональні організації та об'єднання. Завдяки військово-технічній допомозі Україні вдалося стримати ворога та стабілізувати фронт.

У статті значну увагу приділено проблемам фінансово-економічної, гуманітарної, юридичної допомоги у розслідуванні злочинів проти мирного населення та допомоги у захисті культурних цінностей та ін. Особливим і важливим напрямом спрямування допомоги є підтримка українських біженців за кордоном (за даними ООН, станом на травень 2022 року їх налічувалось 10 млн осіб) та допомога переміщеним особам у середині країни.

Ключові слова: агресія, військово-технічна, фінансова, правова, гуманітарна допомога, держави, міжнародні та європейські організації.

Skrypniuk O. V. International legal assistance to Ukraine in the fight against russian aggression

The article examines the issue of international assistance to Ukraine in the fight against Russia's large-scale aggression. This aggression caused the biggest crisis of the system of international security, international law, and international relations after World War II and caused the destruction of the modern international order. At first, Russia's actions caused a certain disunity in the democratic world. But the treacherous attack and the start of a full-scale war in the center of Europe rallied the leading states of NATO and the European Union. The main and consistent provider of aid to Ukraine is the United States of America and Great Britain. In total, US aid for the first three months of the war amounted to more than 50 billion dollars. Great Britain became a locomotive and an example for the old Europe in the defense and protection of democratic values.

The next group of countries that came forward in defense of Ukraine and uncompromising support in the fight against the aggressor were Poland and the Baltic countries. The collective provider of aid to Ukraine is the European Union, NATO, the G7 countries, the IMF and other world, continental and regional organizations and associations. Thanks to military and technical assistance, Ukraine managed to contain the enemy and stabilize the front.

In the article, considerable attention is paid to the problems of financial and economic, humanitarian, legal assistance in the investigation of crimes against the civilian population and assistance in the protection of cultural values, etc. A special and important direction of assistance is the support of Ukrainian refugees abroad (according to UN data, as of May 2022, there were 10 million of them) and assistance to displaced persons in the middle of the country.

Key words: aggression, military-technical, financial, legal, humanitarian aid, states, international and European organizations.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-2